

VILNIUS UNIVERSITY

GITA DRUNGILIENĖ

CATHOLIC HAGIOGRAPHY OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA:
RECEPTION, DISSEMINATION AND ELEMENTS OF THE SAINTS' CULT IN
THE LATE 14TH – EARLY 17TH CENTURY

Summary of Doctoral Thesis

Humanities, History (05 H)

Vilnius 2016

The thesis was prepared at Vilnius University in 2004–2015.

Academic supervisors:

Dr. Darius Baronas (The Lithuanian Institute of History, Humanities, History – 05 H),
19/12/2013 – 16/03/2015

Assoc. Prof. Dr. Irena Vaišvilaitė (Vilnius University, Humanities, History – 05 H),
01/10/2004 – 18/12/2013.

The official defence of the thesis to be held at a public sitting of the Council of Historical Sciences at Vilnius University:

Chairman – Prof. Dr. Rimvydas Petrauskas (Vilnius University, Humanities, History – 05 H).

Members:

Assoc. Prof. Dr. Mintautas Čiurinskas (The Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Humanities, Philology – 04 H);

Assoc. Prof. Dr. Liudas Jovaiša (Vilnius University, Humanities, History – 05 H);

Prof. Dr. Vaida Kamuntavičienė (Vytautas Magnus University, Humanities, History – 05 H);

Dr. Mindaugas Paknys (The Lithuanian Culture Research Institute, Humanities, History of Art – 03 H).

The defence of the thesis to be held at a public session of the Council of Historical Sciences in Room 211, Faculty of History, Vilnius University, at 2 p. m. on the 10th of March 2016.

Address: Universiteto str. 7, LT–01513 Vilnius, Lithuania.

The summary of the doctoral thesis distributed on the 10th of February 2016.

The doctoral thesis is available at Vilnius University Library and online at www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius.

VILNIAUS UNIVERSITETAS

GITA DRUNGILIENĖ

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS KATALIKIŠKOJI
HAGIOGRAFIJA: RECEPCIJA, SKLAIDA IR ŠVENTŲJŲ KULTO BRUOŽAI
XIV A. PABAIGOJE – XVII A. PRADŽIOJE

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

Vilnius, 2016

Disertacija rengta 2004–2015 metais Vilniaus universitete

Moksliniai vadovai:

dr. Darius Baronas (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija – 05 H),
2013-12-19 – 2015-03-16

doc. dr. Irena Vaišvilaitė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija –
05 H), 2004-10-01 – 2013-12-18.

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Istorijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas – prof. dr. Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universitetas, humanitariniai
mokslai, istorija – 05 H).

Nariai:

doc. dr. Mintautas Čiurinskas (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, humanitariniai
mokslai, filologija – 04 H);

doc. dr. Liudas Jovaiša (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija – 05 H);

prof. dr. Vaida Kamuntavičienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai,
istorija – 05 H);

dr. Mindaugas Paknys (Lietuvos kultūros tyrimų institutas, humanitariniai mokslai,
menotyra – 03 H).

Disertacija bus ginama viešame Istorijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2016 m. kovo
mėn. 10 d. 14 val. Istorijos fakulteto 211 auditorijoje.

Adresas: Universiteto g. 7, Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2016 m. vasario mėn. 10 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje ir VU interneto svetainėje
adresu: www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius

Relevancy of Research

Respect with which Christians who perished as a result of their persecution were viewed already in the early ages induced the rise of martyrdom-related cult of these saints as well as drawing up of various documents and texts pertaining to these people and their veneration, i.e. development of a separate style of writing – hagiography. In the course of time, similar development of hagiography in the Eastern and Western Church resulted in the formation of various evolutionizing and interweaving types of the style. Stories of saints' lives and martyrdom, their virtues and miracles were featured in martyrologies, “vitas”, “martyrdoms”, legends, and other collections. Hence, in the Middle Ages the reading of the saints' biographies and their veneration became an indispensable part of every Christians' religious and everyday life.

The adoption of Christianity in Lithuania was accompanied by the promotion of the saints' cult and dissemination of hagiographic literature. As the sources of Christian history referring to the early Grand Duchy of Lithuania (GDL) are rather sparse, hagiographic literature may prove significant as an additional source, facilitating inquiries into the period. Medieval hagiography in researches carried out in Western Europe, for instance, is utilized as an opulent source exhibiting folk piety, heathen relics, development of urbanization, women's role in the Church, and various other issues pertaining to public and everyday life as well as mentality of the people. In Lithuanian historiography, however, the said source has not yet been bestowed due attention. Thus, reconstruction and analysis of hagiographic literature of the period, disclosing the stages of its evolution in Lithuania, may serve as a “mirror” reflecting the manifestations of saints' veneration and peculiarities of the development of their cults. Moreover, such research helps exhibit key reader groups interested in saints and their biographies as well as investigate their devotion to certain saints. Analysis of hagiographic literature allows a different angle view of the phenomenon of saints' worshiping in the GDL society in the early Christian period.

The problem of research covers the aspects of how and which West European hagiography was accepted by the local society, what were the first local attempts of saints' biography writings and what influence hagiography had on the development of the saints' cult in the GDL.

Object of Research and Chronological Framework

The object of this research is hagiography – a style of writing encompassing various texts, induced by saint worshiping and promoting their cult, whereas in the broader sense it covers all documents related to a saint or his/her veneration. Hagiography cannot be analysed isolated from sainthood and saints' cult, therefore the object of this research in the broader sense is the veneration of saints. In this case, first and foremost, it is worth speaking about the literate part of the society interested in the saints' lives, i.e. readers and “users” of hagiography best informed about the saints. It should be noted, however, that the research does not cover mariological hagiography (writings dedicated to St Mary the Virgin).

As the territory of the GDL was chosen as the space of the research, both – foreign hagiographic productions which circulated in the said territory and later hagiographic attempts of local writings were subjected to analysis. The research is restricted to Catholic hagiography. Orthodox (as well as Uniate) hagiography, characterized by long tradition in the GDL, though at times correlates and has certain contact points with the Catholic one, would require a separate analysis and thus was excluded from this research.

The chronological framework of the research (late 14th-early 17th century) is partially based on the established periodization of Christianity in Lithuania, first of all covering the early period of Christianization (from the introduction of Christianity in 1387 to the mid-16th century), however, the period of Church reforms is also partially covered. The point of departure here is the introduction of baptism which marked the beginning in the dissemination of hagiographic literature. Analysis closes with Piotr Skarga's book “Żywoty świętych starego i nowego zakonu” (Lives of the Saints) published in Vilnius in 1579 – a highly popular creation written in agreement with the principles declared in the Council of Trent and meeting the expectations of that time. The last edition of the book edited by P. Skarga himself appeared in 1610, therefore this date was chosen as the symbolic end point of the research, whereas in hagiographic research the period between the editions of P. Skarga's book (1579–1610) may be considered as transition stage leading from the early piety towards the manifestations of the well-pronounced efflorescence of the saints' cult. As phenomena can hardly be

confined to strict dates, peculiarities of certain topics covered in the research required extension of its chronological framework with later data which allowed a broader and more comprehensive view of the analysed subject.

A more general approach towards Lithuanian Catholic hagiography allows the distinction of several symbolic “turning-points”. Firstly, it is the reception and spread in the GDL of Jacobus de Voragine’s “Legenda aurea, or Legenda sanctorum” (The Golden Legend), the West European Christian “bestseller” written in 13th century in the Latin language. Another turning-point would be the publication of Piotr Skarga’s “Lives of the Saints” – the Polish language book written and published in Vilnius. The third important moment in Lithuanian hagiography worth mentioning here is publication of Motiejus Valančius’ “Živatai šventųjų” (Lives of the Saints) (1858) written in the Lithuanian language, though the date of its publication is outside the chronological framework of the research. The aforementioned three hagiographic works in a certain way reflect and symbolize the Christianization-culturization of the Lithuanian society (from the reception of West European production towards the creation of “Lives of the Saints” in their own language), reveal the demand for such works in the spiritual life of the public and expose the sociolinguistic changes inside the society (Latin-Polish-Lithuanian languages).

Historiography

Inquiries into the cult of saints and its sources, which manifest long-standing traditions in Europe, in Lithuania were initiated in the first half of the 20th century. The inter-war period saw the increasing interest in the life of Lithuanian Saint Casimir (Antanas Alekna, Simas Sužiedėlis). Later, the Soviet ideology, which prevailed in Lithuania for decades on end, was intolerant for research of this type, therefore the inquiry into Saint Casimir’s life was continued in exile, thus offering a new assessment of his personality and cult and pointing out the role of Blessed Mykolas Giedraitis (*Michał Giedroyc*) (works of Zenonas Ivinskis and Paulius Rabikauskas).

The last few decades have seen an increasing interest in the saints’ cult related issues in Lithuanian historiography which has been supplemented with researches from various angles. Mindaugas Paknys’ works offer an overview of the general situation of saint veneration in the GDL – having analysed data of various sources

(church and *altaria*) titles, religious festivals, baptismal names), he distinguished the trends of saint worshiping in the 15th-early 17th century and pointed out the most popular saints. Irena Vaišvilaitė offers an assessment of the post-Trent situation in the GDL saint's cult in the general context of the history of the Catholic Church and discusses hagiography as well as debates related to the said cult, which broadens the perception of the phenomenon in time and space. Stephen C. Rowell analysed the reasons behind survival/non-survival of new, local, and dynastic cults of the 15th century and their dynamics. Alongside works generalizing the cult of saints, separate practices and manifestations of piety offering a deeper insight into the significance of the saints in the society's life were subjected to analysis; such include worshiping of relics, pilgrimages, choice of baptismal names and orders (first and foremost Liudas Jovaiša's investigations). Iconographic research also sheds light on the veneration of saints (Rūta Janonienė's works dedicated to Vilnius Church and Monastery of St Bernard are worth mentioning).

Equally important are inquiries into separate cults which facilitate better evaluation of the role of certain saints in Lithuanian Christian mind-set. Most researches focus on persons renowned for their sanctity and related to Lithuania. Saint Casimir's cult and iconography (Sigita Maslauskaitė's thesis and monograph), as well as sources of his cult (Mintautas Čiurinskas' works) have been thoroughly investigated; Saint Bruno associated with the first mentioning of Lithuania has also been bestowed a good share of attention (Inga Leonavičiūtė's thesis, etc.). Other analyses include the development of the cult of Vilnius Franciscan martyrs in the 14th-20th century (Darius Baronas' monograph), life and cult of Blessed Mykolas Giedraitis (Darius Baronas' and Asta Giniūnienė's studies), worshiping of St Ann (Lijana Birškytė-Klimienė) and St Joseph's cult of later time-period (Diana Streikuvienė). The aforementioned investigations help understand the development and significance of separate cults as well as their correlation with hagiographic literature. Investigations of separate hagiographic works created or circulating within the chronological framework of the thesis are also of great importance. Analysis of Jacobus de Voragine's "The Golden Legend" (Gita Drungilienė) exhibited the early circulation of the dominant medieval hagiographic production in the GDL. Mikołaj Hussowczyk's (*Nicolaus Hussovianus*) study dedicated to St Hyacinth has been subjected to comprehensive hagiographic analysis (Tomas Veteikis). Hagiography has

been separately analysed as an historic source, focusing on its historicity and significance (Darius Baronas).

Another trend of historiography important for the research comprises works of book science and reading culture which view hagiography as a part of a certain literary complex. Hagiographic productions which circulated or were created in the GDL, their repertoire and classification are fragmentarily presented in works dedicated to the GDL biography studies (Mintautas Čiurinskas), manuscript (Rima Cicėnienė) and Latin books (Sigitas Narbutas, Daiva Narbutienė), and incunabula (Edvardas Gudavičius). Analysis of readers and their needs, incorporated in this study, made use of inquiries into libraries (Arvydas Pacevičius, Kęstutis Gudmantas), readers, reading culture, and history (Maria Barbara Topolska-Piechowiak, Levas Vladimirovas, Arvydas Pacevičius).

Inquiry into historiography, however, revealed that the whole of Catholic hagiography in the GDL as well as processes pertaining to its reception and dissemination have hitherto not been separately analysed and generalized. Isolated cults and works have been subjected to a more thorough analysis, therefore these empirical studies help get a more profound picture of certain spheres. Investigation of libraries, reading culture, and literature made only a passing reference to the repertoire and readers of hagiographic literature, however, no investigations of saint veneration manifested by the reading public have hitherto been conducted.

Sources

Hagiographic sources circulating widely in Christian Europe were rather diverse from the typological point of view – “lives”, descriptions of martyrdoms and miracles, martyrologies, canonization processes related documents, legends, passionals, etc.; in the broader sense they also encompass homiletic and liturgical texts. The most significant, however, are authentic “lives” of the saints drawn up as part of the preparation for the canonization process. Several “lives” of St Casimir were produced in the GDL in the period under consideration, they include works of Zachario Ferreri (1522) and Grigalius Svencickis, the latter being published in 1604 together with canonization documents (the aforesaid and other sources were published, translated and dwelled upon by M. Čiurinskas: *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai* (Sources of St Casimir’s Life

and Cult), Vilnius, 2003; *Ankstyvieji šv. Kazimiero „Gyvenimai“* (The Early “Lives” of St Casimir), Vilnius, 2004). The “life” of Blessed Dorothy of Montau and her canonization documents as well as “lives” of other individual saints, which help establish the origin and functioning of cults, may also be attributable to the group of primary sources.

Collections of saints’ legends and “lives” as well as those of hagiographic sermons, which are amply utilized in the research, were in wide circulation in Europe in the period in question. Jacobus de Voragine’s “The Golden Legend” written in the 13th century and Piotr Skarga’s collection “Lives of the Saints” (Vilnius, 1579, in the period from 1585 to 1610 seven times edited and republished by the author), representing the post-Trent era, may be distinguished as key sources. Sermons about the saints preserved and stored in libraries around Lithuania in quite large quantities are an important source exhibiting the whole of the circulating repertoire. “Lives” and sermon collections make up the group of sources on which the research is for the most part based.

In the period under consideration, hagiography in the GDL was making its first steps, thus to extend the field of available material, other sources disclosing details of the saints’ “lives” and their cult were invoked. Hence, the research also covers poetical works of the first half of the 16th century dedicated to the saints (Mikołaj Hussowczyk’s poems to St Hyacinth, St Ann, and St Sebastian and the Bishop of Kiev Jonas Andruševičius’ (Jan Andruszewicz) lines dedicated to the fourteen Vilnius Franciscan martyrs); liturgical-devotional sources depicting saint veneration (hymnals used by Vilnius Bernardine monks, prayer-books published in Vilnius, nobleman Albertas Goštautas’ personal prayer-book of 1528). Polemic-apologetic works produced in the second half of the 16th century (Emanuel de Vega, Andriejus Jurgevičius) as well as other creations advocating for the cult of saints and hagiographic fragments in other works, for instance, those in Joanne de Komorowo’s chronicle *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum* (1209–1536), also proved useful in the research.

With a view to reconstructing the whole of hagiographic books that circulated in the GDL, historical sources were also invoked. A considerable amount of useful information was derived from the lists of the 16th-early 17th century libraries, including catalogues of those of Vilnius Franciscan (1597), Vilnius Dominican (early 17th century), and Sejny Dominican (1610) monasteries, Vilnius Cathedral (1598) library, nobleman

Albertas Goštautas' (1510) and other book lists stored in libraries and archives across Lithuania and Poland; the latter two have already been published. Search for hagiographic literature in manuscript book lists resulted in facing identification and reconstruction related challenges that are common in this type of research (shortened book titles, a reference made only to the author or his/her pseudonym, thus “concealing” the hagiographic content of the book). Books selected from the sources (68 copies) make up the bigger part of the “imported” hagiographic literature that undoubtedly circulated in the GDL.

Other sources, including wills, indulgency documents, iconographic materials, other documents and their collections reflecting saint worshiping (*Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej* (1387–1507), Kraków, 1948; and *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, Roma, 1984 are worth mentioning), also help establish links between hagiographic literature and the saints' cult, aspects of saint veneration, and issues of spiritual life. Priest manuals (*Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* (Catholic Priests of Lithuania in the 14th-16th Century), Vilnius, 2009; Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.* (Clergymen of the Diocese of Samogitia in 1601-1650), *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis*, vol. 36B, 2012, p. 99–208) were of great help in the identification of book owners.

Dedicated catalogues of the earliest books, which have been recently published with great intensity (*Lietuvos inkunabulai* (Incunabula of Lithuania) (Vilnius, 1975), *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai* (Paleotypes of Vilnius University Library) (Vilnius, 2003), *XV–XVI amžių knygos Kauno bibliotekose* (15th-16th Century Books in the Libraries of Kaunas) (Vilnius, 2006), *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas* (List of 15th-16th Century Latin Books in Lithuania) (Vilnius, 2002) and *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas* (List of 17th Century Latin Books in Lithuania) (Vilnius, 1998) compiled by Daiva and Sigitas Narbutas, etc.), were very helpful when identifying and selecting for analysis most hagiographic productions that circulated in the GDL. As not all of the earliest books are listed in printed catalogues, hagiographic paleotypes and books dating back to the second half of the 16th century had to be searched for in electronic catalogues and card file cabinets of the largest libraries of Lithuania (Vilnius University Library, the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, and Martynas Mažvydas National Library of Lithuania). Out of 143 hagiographic productions

selected in the above-described manner and looked through *de visu*, only 15 (~10%) match the following selected criteria to be included into the research base: books had obvious signs of ownership (provenances), inscribed before the beginning of the 17th century (inclusive) and witnessing circulation of these books in the GDL. 46 copies of “imported” hagiographic books kept in libraries across Lithuania were identified and utilized in the research as in the late 14th-early 17th century they undoubtedly were in circulation in the GDL. This number, however, is likely to change.

Selection of hagiography produced in the GDL was based on criteria applicable in contemporary Lithuanian book science and history of writing: hagiographic works written by GDL citizens or produced and published in the GDL (works of Daiva Narbutienė and Sigitas Narbutas), which at times are extended to encompass all productions that in any aspect are related with the cultural space of the GDL (Mintautas Čiurinskas’ biographistic research of the GDL is worth mentioning). More than 30 hagiographic works written by GDL authors or created/published in the GDL were selected for the research, whereas the peculiarity of the thesis at times required transcending the limits defined by strict criteria, thus taking into consideration mobility of writers characteristic of the times.

The accumulated material formed the factographic basis of the research, helped disclose the repertoire of hagiographic books in the late 14th-early 17th century and the evolution of hagiography in the GDL as well as shed light on the dissemination of the saints’ cult.

Research Aim and Objectives

The aim of this research is to analyse Catholic hagiographic literature and highlight its constituent parts, thus exhibiting its reception and dissemination as well as the peculiarities of the saints’ cult in the Grand Duchy of Lithuania in the late 14th-early 17th century. The aim was achieved by implementing the following objectives:

1. Reconstruct the whole of known hagiographic works, i.e. draw up the register of hagiographic works which circulated or were written and/or published in the territory of the GDL in the late 14th-early 17th century to be used as the basis of research sources;

2. Exhibit the repertoire and trends of hagiographic literature which circulated in the GDL;
3. Analyse literature on the saints produced in the GDL;
4. Trace and analyse issues of the GDL spiritual life as described in P. Skarga's "Lives of the Saints" and the book's circulation (readers) in Lithuania, pointing out its sources;
5. Identify users of hagiographic literature, i.e. the circle of readers, analyse their interests and reading peculiarities; disclose preconditions for the broader dissemination of information on the saints;
6. Select different class representatives of the literate part of the society (sovereigns, noblemen, monks) and reveal their relation with hagiography and saint veneration;
7. Detect and disclose correlation between the circulation of hagiographic production and the cult of certain saints.

Research Methods

Several research methods were employed in solving the problem of the research, implementing its objectives and achieving the set goal. *Textological*, *analytical*, and *synthetic* methods were applied while investigating and analysing texts of various sources and classifying their data. Identification of work titles featured in the sources was based on the method of *reconstruction*. *Statistical* method was used to process and classify collected data which are presented in annexes, charts and diagrams. Analysis of isolated cases called for the application of the *narrative* method which helped create a broader and more comprehensive picture of an occurrence or situation. The *comparative* method served well in the search of analogues of certain phenomena detected in the GDL in Western and Central Europe or in the general history of the Universal Church.

Novelty of the Research

This thesis, based on different source groups, for the first time makes an attempt to reconstruct the whole of "imported" and local hagiographic literature which

circulated in the GDL in the late 14th-early 17th century, analyse its repertoire and trends as well as investigate the reception and development of this type of writing in Lithuania. The accumulated data allowed identification and investigation of target reader groups, issues related to the perception of hagiographic literature, and methods of its dissemination. In isolated cases hagiographic literature was coupled with saint veneration manifested by its readers (users). The inquiry into hagiography offered a view of the phenomenon of veneration of saints from a different angle, revealed peculiarities in the development of certain cults in the GDL society of the early Christian period.

Thus, the study, dedicated to the Catholic hagiography of the GDL, its reception and dissemination is an innovative research, facilitating a more comprehensive and broader knowledge and perception of the Christianization of the society and development of the saints' cult in Lithuania.

Thesis Structure and Brief Content

The thesis consists of the preface, six parts, conclusions, lists of sources and literature, and addenda.

Part one, *Hagiography: the Origins, Evolution and Types of Writing*, discusses the birth of hagiographic texts related to the newly developed piety with regard to the first Christian martyrs as well as the evolution of the literature in question over the ages, crowned with the critical investigation and publication of hagiographic sources pursued as of the 17th century. This part of the thesis is also aimed at introducing the key works of the ample heritage of European hagiography representing the epoch and the variety of genres as well as disclosing the evolution of the concept of sanctity.

Part two, *Introduction of Hagiographic Productions in Lithuania and their Repertoire*, is dedicated to the analysis of non-local, adopted hagiography which in the late 14th-early 17th century circulated in the GDL. 114 books (Annexes 1-2), which have been preserved to date or are featured in sources, have been selected, making a distinction between the saints' "lives", collections of "lives", and hagiographic sermons. This part is aimed at grasping the phenomenon itself and disclosing the trends of the "imported" hagiography used in the GDL: which books were the source of information on the saints, which were the earliest and most popular and which authors were best

loved. This part, consisting of four chapters, also offers a short introduction to each of the hagiographic books, which helps understand their role in hagiography of that time.

The first chapter of this part is dedicated to the analysis of saints' "lives" literature. The sub-chapter covering "lives" of certain saints dwells on the earliest works of this type known in the GDL (the "life" of Blessed Dorothy of Montau (1400), St Bridget's "Revelations" and life description, the story of the Magi (late 15th century)), analyses the "lives" of St Adalbert and St Stanislaus only available from sources, and tries to detect manifestations of veneration of these saints in the GDL society. The second sub-chapter covers the collections of the saints' "lives" that were widely used in the GDL and are most universal in their nature (Petrus de Natalibus' *Catalogus sanctorum*, works of Luigi Lippomano, Lorenz Sauer, Franciscus Verhaer, etc.), as well as other works limited by a certain region (*Vitae sanctorum Poloniae*) or other criteria (*Vitae Patrum*, *Vitae Patrum ordinis Praedicatorum*).

The second chapter, *Sermones de Sanctis: Hagiographic Sermons*, is dedicated to this type of literature which made up almost two thirds of the hagiographic repertoire that circulated in the GDL. This chapter dwells on individual works and offers identifications of the earliest collections of sermons about saints in Lithuania, verified as of the late 15th century (in Motiejus', the canon of Medininkai, will); the early 16th century saw the circulation of Johannes von Werden's *Sermones dormi secure de sanctis* and (possibly also hagiographic in their nature) *Speculum exemplorum*, as well as other sermon books widely spread across medieval Europe. The available data allowed identification of most popular works of which there are several known copies. They include Pelbartus de Temesvár's *Pomerium Sermonum de Sanctis* (7 copies), Petrus de Palude's *Sermones thesauri novi de sanctis* (4? copies), Luis de Granada's sermons *de sanctis* (4 copies), and other productions popular across Europe. Books used in the GDL for homilies and postils on saints' days have been given separate consideration. With a view to identify the peculiarities of sermon collections utilized in the GDL, authors of such sermons were grouped based on the period of their life and membership in certain orders (charts 1–2).

The third chapter, "*The Golden Legend*" – *the Symbol of Medieval Hagiography in Lithuania*, is dedicated to Jacobus de Voragine's collection of the saints' "lives" "Golden Legend" which was the first hagiographic work to reach the GDL (there

are references to 1398) and was among those with the highest circulation. In this chapter the author also dwells on the individual manuscript and earliest printed copies of the book which circulated in the GDL and corrects certain inaccuracies that have occurred in historiography.

The fourth chapter, entitled *A Hagiographic Collection: the Case of Vilnius Dominican Library*, offers an analysis of Vilnius Dominican library and the hagiographic collection stored therein. Based on the catalogue drawn up in the early 17th century, the author identified and reconstructed works attributable to hagiography (Annex 4) which make up the bigger part of the known literature on the saints that circulated in the GDL. Saints' "lives" and hagiographic sermons stored in this collection were analysed based on the period of production and their authors (charts 3–4), thus discovering that Dominicans mostly utilised saint's "lives" produced in the 15th-16th century and sermons to saints of the 15th century, where Franciscan authors were equally popular alongside Dominican writers.

Part three, *Local Writings about the Saints*, covers the first attempts of the GDL writings dedicated to the saints (Annex 5). The first chapter, entitled *Hagiographic Literature*, dwells on the local hagiographic literature, including the saints' "lives", poetic creations about the saints, and hagiographic fragments and plot lines in other literary works. It opens with the germs of hagiographic literature in the late 15th century, coupled with the activities of Bernardine monk Melchizedek and St Stanislaus' "life" compiled by his confrere Stanislaus, proceeding with the analysis of the ample miracles attributable to St Casimir as described in St Casimir's "life" (1604) written by the canon of Vilnius Grigalius Svencickis, which suggest of the active cult of this saint. The idea of "new and own" saints uttered by the aforementioned author suggests of the aspiration to have allied patrons in the heavenly life. This chapter also covers poetic creations featuring saints Hyacinth, Ann, Sebastian, Stanislaus Kostka, and 14 Franciscan martyrs. Most hagiographic plot lines were detected in Bernardine monk Joanne de Komorowo's chronicles; information on the saints' lives is available from other works as well which also shed light on the veneration of saints (*Carolomachia* and other productions). The second chapter, *Liturgical and Devotional Literature*, analyses saint-dedicated prayers incorporated or printed in prayer-books. The third chapter of this part, entitled *Polemic-apologetic Creations*, is dedicated to writings advocating for the saints' cult which drew

the first breath in the environment of Vilnius Jesuit Academy (works of Emanuel de Vega and Andriejus Jurgevičius). In this chapter the author points out how hagiographic and apologetic works of literature are interlaced and how they correlate: apologetic aspects can be detected in hagiography (P. Skarga's "Lives of the Saints") and a hagiography is incorporated into an apologetic work (Edmund Campion's book portraying his martyrdom).

Part four is dedicated to *Petrus Skarga's book "Lives of the Saints"* which was compiled in Vilnius. The first chapter (*Structure, Content, and Changes Therein*) dwells on the work pointing out its uniqueness. The second chapter, *The Sources of the "Lives of the Saints"*, analyses the hagiographic sources utilized in the book (chart 5) that had to be available to the author in Vilnius. The third chapter, *Reflections of the GDL Spiritual Life*, is reserved for the analysis of those fragments of P. Skarga's book which best reflect various aspects of spiritual life in Lithuania recorded by the author. Having reviewed the 1579 and 1610 editions of the "Lives of the Saints" (the first published in Vilnius and the last whose publication was organized by P. Skarga while he was living in Vilnius), the author of the thesis detected 10 stories related to the GDL (chart 6). These were inserted following the depiction of the "lives" of certain saints, in the so-called sections of "spiritual fare" (*Obrok duchowny*). The said stories were analysed from the thematic point of view, thus distinguishing key topics that were of interest to P. Skarga; examples provided by the author of the book reflected the most urgent issues of the Counter-Reformation period and directions of Jesuit missions. The fourth chapter, *Circulation and Popularity. Readers and Marginalia*, is dedicated to the circulation of the "Lives of the Saints" in the GDL which required filing and *de visu* viewing of the 6 defected copies of different editions of the book stored in various libraries across Lithuania (chart 7).

Part five of the thesis, *Readers and their Interests*, covers the dissemination of the "imported" hagiographic literature in the GDL: owners/readers of the productions and "pundits" of the saints' lives, as well as aims at tackling the issues pertaining to reading of such literature. Chapter one, *Who was Interested in the Saints' Lives? (The Circle of Readers)*, offers an analysis of the known users of the "imported" hagiography, based on the available data (Annexes 1–2). Readers of the saints' "lives" and hagiographic sermons are given a separate consideration in this chapter (in total 142

were identified). Generalization of the data allowed distinguishing the key groups of hagiography readers (figures 1–3). In the second chapter, *Dissemination of Hagiography: Preaching*, the author points out the role of preaching in disseminating information on the saints among the illiterate part of the society. The third chapter is dedicated to *The Issue of Reading: Marginalia*. With a view to identifying not only the owners of hagiographic books but also the problem of their reading and perception, the author invoked what from the first sight seems a rather insignificant and rarely used source – marginalia. Four hagiographic books which circulated in the GDL in the 16th century, namely Jacobus de Voragine’s “The Golden Legend” (1490), Petrus de Natalibus’ “Catalogue of the Saints” (1513), Johannes von Werden’s *Sermones dormi secure de sanctis* (1493) and *Sermones Pomerii de Sanctis Hyemales et Estivales* (1509), were selected for the analysis and generalization (chart 8) of various types of marginalia left therein alongside texts dedicated to different saints.

Part six, *Devotion to the Saints among the Literate Society*, investigates isolated cases which exhibit links between hagiographic literature and veneration of saints. The first chapter, *Piety of the Monarchs: Duchess Ona and the “Life” of Blessed Dorothy of Montau*, is based on sources little used in Lithuanian historiography, to investigate the well-known fact of Ona Vytautienė in 1400 acquiring books on Blessed Dorothy of Montau’s “life”. The chapter dwells on the circumstances surrounding the writing of the “life” and testimonies of the thirteen witnesses in the canonization process (chart 9) with regard to Ona’s pilgrimage to Marienwerder, and analyses the forms of the Duchess’ piety to the saints. The intention of the second chapter, *The Nobility’s Piety: the Case of Albertas Goštautas*, is to reveal the role saint veneration played in the life of the GDL Chancellor Albertas Goštautas. This chapter is dedicated to the analysis of various manifestations of saint veneration as reflected by A. Goštautas’ book collection, prayer-book (1528), collection of relics, and specially ordered liturgical items. Based on the data derived from various sources, saints worshiped by Albertas Goštautas were shortlisted (chart 10). The third chapter, *Cults Promoted by Monks: Veneration of Saints at Vilnius Bernardine Monastery*, analyses the case of Vilnius Bernardine Monastery. Based on the preserved hagiographic works owned by the Monastery, liturgical books, iconographic material, and data on liturgical festivals, the research offers an inquiry into the piety of Bernardine monks to various saints, simultaneously pointing out the

dissemination of cults promoted by Bernardine monks in the society and the ways of their entering circulation.

Empirical data on hagiography circulating in the GDL are presented in the annexes to the research paper: 1) “lives” of saints that circulated in the GDL; 2) collection of hagiographic sermons that circulated in the GDL; 3) authors of hagiographic sermons that circulated in the GDL; 4) hagiography in the library of Vilnius Dominican Monastery (early 17th century): reconstruction; and 5) local writings on the saints. Data presented in the addenda constitute the factographic basis of the study and are summarized in the 12 charts and figures inserted in the text.

Conclusions

1. Simultaneously with the official Christening of Lithuania (1387) the implementation of saint veneration was launched. Catholic hagiographic literature served as important means of knowledge of saints’ lives and promotion of their cult. For a lengthy period of time the demand for such literature was satisfied with “imported” hagiography. In the late 14th-early 17th century hagiography in the GDL underwent several stages, from the reception of the first hagiographic works (Jacobus de Voragine’s “The Golden Legend” and the “life” of Blessed Dorothy of Montau) to the production of original “lives” of St Casimir.

2. The “imported” hagiography that circulated in the GDL in the late 14th-early 17th century (114 copies detected) consisted of the “lives” of individual saints (~10%), collections of “lives” (27%), and hagiographic collections of sermons (63%). “Lives” of individual saints attributable to the period in question are rather sparse (Blessed Dorothy, St Bridget, St Stanislaus, etc.) and for the most part should be viewed as a manifestation of the cult of these saints. The pre-16th century repertoire that was subjected to analysis is dominated by collections of saints’ “lives” represented by “The Golden Legend”. As of the late 15th century, hagiographic sermons, which were more convenient to use, had gained popularity and, as suggested by their plentiful quantities, had soon become the key source of information on the saints. The earliest known sermons (early 16th century) include Johannes von Werden’s *Sermones dormi secure de sanctis* and possibly hagiographic *Speculum exemplorum*, however, the most popular ones were Pelbartus de Temesvár’s *Pomerium Sermonum de Sanctis*. Literature which reached the GDL was

usually well-known in Europe and agreed with the spirit of the time, as suggested by the names of the renowned hagiographers of the mid- and late 16th century in the repertoire under consideration. On the other hand, popularity of traditional medieval authors in the post-Trent period is suggested by the early 17th century hagiographic collection of Vilnius Dominican Library which contained almost all of the most popular hagiographic works that circulated in the GDL.

3. Jacobus de Voragine's "The Golden Legend" was the first production to reach the GDL, dominated there until the late 15th century, and could boast of the highest circulation in the period under consideration (makes up 12.3% of the whole repertoire). The compilation of most popular saint stories written in a simple manner and characterized by ample descriptions of miracles which enthralled the reader of medieval Europe, soon gained popularity in the GDL where it was disseminated in manuscript and printed format and retained relevance throughout the whole period. Thus, this work can be considered one of the key sources of information on the saints.

4. The entrenchment of Christianity and establishment of writing culture saw the birth of local GDL literature affected by the (in)existence of local saints. The germs of such writings date back to the late 15th century, whereas in the 16th century its development gained momentum and acquired diversity of form, mostly instigated by the cult of the local saint (St Casimir), which also led to the production of the original "lives". Local writings focused on "local and/or new" persons renowned for their sanctity and awaiting canonization (St Casimir, St Hyacinth, fourteen Franciscan martyrs) as well as revealed the entrenchment of old local cults (especially that of St Stanislaus), popularity of cults instigated by various events and disasters of the epoch (St Sebastian, St Bridget), personal (in the case of prayer-books) and communal (orders) piety. These local writings as well as their plot lines, which may be viewed as the first hagiographic productions of the GDL, shed light on the active saints' cult and its spectrum. Once the practice of saint veneration was accepted and adopted, it was defended not only in polemic-apologetic but also in hagiographic works.

5. Source analysis of "Lives of the Saints", compiled and published in Vilnius in 1579 by Piotr Skarga, revealed that at that time key hagiographic literature was available to the author in Vilnius. The author most probably used the library of the Jesuit College of Vilnius, therefore its collection of hagiographic books must have been adequate in

size and meeting the requirements of that time. *Obrok duchowny* sections of the “Lives of the Saints” (based on 1579 and 1610 editions) contain 10 stories exhibiting the key issues of the Counter-Reformation period in the GDL and directions of Jesuit missions, highlighting the dark side of local spiritual life with emphasis of Jesuit activities. The condition of preserved copies suggest of the book’s popularity within the society – all of them are defected and patched and witness frequent use and exploration which resulted in wear and tear.

6. The accumulated data of the GDL hagiographic repertoire allowed a more specific analysis of the users/owners of such literature, most of whom were detectable in the Church environment and especially monasteries, whereas their share among the laity was a rather insignificant one. The Church, as the principal reader and repository of the saints’ “lives”, used sermons to disseminate the information among other layers of the society, thus extending the circle of indirect hagiography users. Marginalia detected in several hagiographic books suggest of text reading and perception, active reaction and polemics with the text (critical or admiration remarks). Analysis of marginalia helped reveal readers’ interest in numerous saints; moreover, correlation between closely read saints’ “lives” and the obligatory liturgical saints’ festivals is detectable. Besides, the newly identified provenances in the books provided new data on the GDL libraries in the period in question (for example, they helped identify books owned by the canons of Vilnius Albertas Plocharskis and Andriejus Jurgevičius, the parson of Virbalis Grigalius Vrublevskis, the parson of Šiauliai Petras Tarvainis, the parson of Joniškis Benediktas Sviechauskas, etc. and a collection which belonged to the Suffragan Bishop of Vilnius Dominican Kiprijonas).

7. Examples pertaining to the representatives of the different “reading” layers of the GDL society suggest that hagiographic literature interwove with their piety to the saints. The “life” of Blessed Dorothy of Montau purchased by Duchess Ona, wife of Grand Duke Vytautas, could be considered the first hagiographic production of the so-called *vita* type in the GDL. These books again highlight the veneration of saints practiced by the Duchess in various forms acceptable in the Middle Ages (pilgrimage – prayer – vow – honouring of relics) and exhibit interest in the saints’ lives. Life of medieval mystic Dorothy depicted in the aforementioned books, compiled by Johannes Marienwerder, appealed to the Duchess.

8. Inquiry into the case of the GDL Chancellor Albertas Goštautas revealed particular veneration of the saints manifested by the nobleman and his belief in the power of patronage as suggested by various sources (“lives” of the saints, personal prayer-book, collection of relics, etc.). He was renowned for particular piety to his heavenly patron Bishop St Adalbert and other medieval saints (St Nicholas, St Barbara, St Catherine, St Margaret). A. Goštautas believed in the importance of collective cults, whose choice might be viewed as his aspiration to be surrounded by as many saints, patronizing various spheres of life, as possible.

9. The preserved hagiographic books, hymnals, and iconography of Vilnius Bernardine monks as well as liturgical festivals observed by them helped reveal their piety to the saints and promoted cults, whose principal trend was dissemination of the saints’ cult of their own order. Bernardine monks renowned for their sanctity (at times even prior to their canonization) were most appealing to the congregation in the environment of the Bernardine monastery, and dissemination of new cults, among other things, was subject to their trust (pleading for patronage, votive offerings). Examples of Melchizedek, Stanislaus the Master, and Joanne de Komorowo suggest of the demand for hagiographic literature as perceived in this environment.

10. Catholic hagiography in the GDL in the late 14th-early 17th century was an indispensable element in the promotion of Christianity and the saints’ cult which had an effect on the entrenchment of the said cult in the society’s mind-set and religious practice. Eagerly accepted popular European hagiographic productions helped develop the level of perception of this type of literature and facilitated the birth of local writings about the saints as well as exhibited the increasing demand for hagiography and maturity of the public’s faith.

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS KATALIKIŠKOJI
HAGIOGRAFIJA: RECEPCIJA, SKLAIDA IR ŠVENTŪJŲ KULTO BRUOŽAI
XIV A. PABAIGOJE – XVII A. PRADŽIOJE

Reziუმė

Paskutiniaisiais metais atsinaujino susidomėjimas krikščioniškosios hagiografijos istorine verte. Viduramžių hagiografija naudojama kaip turtingas šaltinis atskleidžiant liaudies pamaldumą, pagoniškuosius reliktus, urbanizacijos augimą, moterų vaidmenį Bažnyčioje bei įvairias kitas visuomenės gyvenimo, kasdienybės ir mentaliteto realijas. Lietuvai priėmus krikščionybę, kartu ėmė skleistis šventųjų kultas bei plisti hagiografinė literatūra. Kadangi ankstyvosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) krikščionybės istorijos šaltinių nėra daug, hagiografinė literatūra gali būti panaudota kaip dar viena šaltinių bazė šio laikotarpio tyrimams. Tuometinės hagiografinės literatūros visumos rekonstrukcija ir analizė, parodanti šios raštijos raidos kelią Lietuvoje, gali būti atspirties taškas tiriant šventųjų gerbimo išraiškas bei kai kurių kultų vystymosi ypatybes. Kartu toks tyrimas gali atskleisti šventaisiais ir jų gyvenimais besidomėjusius asmenis bei pagrindines jų grupes. Tad analizuojant hagiografinę literatūrą galima naujai pažvelgti į šventųjų gerbimo reiškinių LDK visuomenėje ankstyvuojų krikščionybės laikotarpiu.

Lietuvos istoriografijoje LDK katalikiškosios hagiografijos visuma iki šiol nebuvo bandyta rekonstruoti; ji neanalizuota kaip atskiras tyrimo objektas, taip pat atskirai netirti ir hagiografinės literatūros skaitytojai bei jų pamaldumas šventiesiems. Tad šis darbas, skirtas LDK katalikiškajai hagiografijai, jos recepcijai ir sklaidai, yra novatoriškas tyrimas, svarbus gilesniam ir platesniam visuomenės krikščionėjimo, šventųjų kulto raidos pažinimui ir suvokimui Lietuvoje.

Šio darbo tyrimo objektu pasirinkta hagiografija, kuri apibūdinama kaip raštija, kurios objektas yra šventasis ar jo kultas. Tad hagiografijai priskiriami įvairūs pamaldumo šventiesiems paskatinti ir jų kultą palaikantys tekstai, o platesne prasme – visi su šventuoju arba jo gerbimu susiję dokumentai. Hagiografija neatsiejama nuo

šventumo ir šventųjų kulto praktikos, tad ir šio tyrimo objektas platesne prasme yra šventųjų gerbimas. Visų pirma šiuo atveju tikslinga kalbėti apie skaitančią visuomenės dalį, besidomėjusią šventųjų gyvenimais, – hagiografijos skaitytojus ir „vartotojus“. Reikia pažymėti, kad šiame darbe netiriama mariologinė hagiografija.

Tyrimo erdve pasirinkę LDK teritoriją, analizuosime tiek svetur sukurtus ir čia funkcionavusius, tiek ir vėliau pačioje LDK parašytus ar išleistus hagiografijos kūrinius. Šiame darbe apsiribosime katalikiškąja hagiografija. Stačiatikiškoji (ir unitiškoji) hagiografija, turinti galias tradicijas LDK, nors kartais ir siejasi su katalikiškąja bei turi bendrų sąlyčio taškų, bet reikalautų atskiro tyrimo, todėl jos neanalizuosime.

Pasirinkta tyrimo chronologija (XIV a. pabaiga – XVII a. pradžia) iš dalies remiasi dabar jau nusistovėjusia krikščionybės istorijos Lietuvoje periodizacija, pirmiausia apimdama ankstyvąjį krikščionėjimo laikotarpį (nuo krikščionybės įvedimo 1387 m. iki XVI a. vidurio), bet kartu įžengdama ir į Bažnyčios Reformų laikmetį. Pradinis atskaitos taškas yra krikšto įvedimas ir kartu katalikiškos hagiografinės literatūros plitimo pradžia. Galutinę tyrimo ribą nulėmė 1579 m. Vilniuje išleisti Petro Skargos „Šventųjų gyvenimai“ – Tridento susirinkime deklaruotus principus ir savo laikmečio lūkesčius atitikęs kūrinys, sulaukęs didelio populiarumo. 1610 m. paskutinįsyk išleisti paties P. Skargos redaguoti „Šventųjų gyvenimai“, tad šie metai pasirinkti simboline galutine riba, o hagiografijos tyrime šis laikotarpis tarp Skargos knygos leidimų (1579–1610) gali būti laikomas tarpiniu etapu, vedančiu nuo ankstyvojo pamaldumo prie ryškaus praktinio šventųjų kulto išsiskleidimo ženklų. Kadangi reiškinius sunku apriboti konkrečia data, dėl atskirų temų specifikos šio tyrimo chronologinės ribos kartais praplečiamos vėlesniais duomenimis, o tai leidžia pamatyti platesnį, pilnesnį tiriamo repertuaro vaizdą.

Bendresniu mastu kalbant apie Lietuvos katalikiškąją hagiografiją, simboliškai galima išskirti keletą „lūžio“ momentų. Pirmiausia tai XIII a. lotynų kalba parašyto Vakarų Europos krikščioniškos literatūros „bestselerio“ – Jokūbo Voraginiečio „Aukso legendos“ recepcija ir paplitimas LDK. Kitas lūžinis momentas būtų Petro Skargos „Šventųjų gyvenimai“ – Vilniuje lenkų kalba parašytas ir išleistas kūrinys. Čia galima paminėti ir trečią reikšmingą įvykį Lietuvos hagiografijoje, kuris jau išeina už mūsų tyrimo chronologijos – tai XIX a. lietuvių kalba parašyti ir išleisti Motiejaus

Valančiaus „Šventųjų gyvenimai“. Šie trys hagiografiniai kūriniai savotiškai atspindi bei simbolizuoja Lietuvos visuomenės krikščionėjimo-kultūrėjimo slinktį (nuo Vakarų Europos kūrinio recepcijos iki „Šventųjų gyvenimų“ sukūrimo sava kalba), perteikia tokių kūrinių poreikį visuomenės dvasiniame gyvenime bei visuomenėje vykusius socialinius – kalbinius pokyčius (lotynų – lenkų – lietuvių kalba).

Darbo tikslas – išanalizavus katalikišką hagiografinę literatūrą ir išryškinus sudėtinės dalis, atskleisti jos recepciją, sklaidą ir šventųjų kulto bruožus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje nuo XIV a. pabaigos iki XVII a. pradžios.

Disertacijos struktūra ir turinys

Disertaciją sudaro įvadas, šešios dalys, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas bei priedai.

Pirmoje dalyje *Hagiografija: ištakos, raida, raštijos tipai* aptariamas hagiografinio pobūdžio tekstų atsiradimas, susijęs su gimusiu pamaldumu pirmiesiems krikščionių kankiniams; šios literatūros vystymasis bėgant amžiams ir raida, kurią vainikuoja nuo XVII a. prasidėjęs kritinis hagiografijos šaltinių tyrimas ir leidyba. Pristatomi pagrindiniai gausaus ir turtingo Europos hagiografijos palikimo kūriniai, kurie reprezentuoja tuometinę epochą, žanrų įvairovę bei atskleidžia šventumo sampratos raidą.

Antroji darbo dalis *Hagiografinių kūrinių atsiradimas Lietuvoje ir jų repertuaras* skirta XIV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje LDK funkcionavusios „atvežtinės“, recituotos hagiografijos tyrimui. Atsirinkta ir tirta 116 knygų, kurios išlikusios iki šiol arba žinomos iš šaltinių: atskiri šventųjų „gyvenimai“, „gyvenimų“ rinkiniai, hagiografiniai pamokslai (1–2 priedai). Šioje dalyje siekta aptarti patį reiškinį, atskleisti LDK naudotos „atvežtinės“ hagiografijos tendencijas: iš kokių knygų buvo semiamasi žinių apie šventuosius, kurios buvo ankstyviausios, populiariausios, kokie autoriai buvo labiausiai mėgiami. Trumpai pristatytos pačios hagiografinės knygos, kas padeda suvokti jų reikšmę tuometinėje hagiografijoje. Šią dalį sudaro keturi skyriai.

Pirmas antros dalies skyrius skirtas šventųjų „gyvenimų“ analizei. Atskirų šventųjų „gyvenimams“ skirtame poskyryje yra aptarti ankstyviausi LDK žinomi tokio tipo kūriniai (Daratos iš Montau „gyvenimas“ (1400), šv. Brigitos „Apreiškimai“ ir gyvenimo aprašymas, Trijų karalių istorija (XV a. pabaiga)), analizuoti iš šaltinių žinomi

šv. Adalberto ir šv. Stanislovo „gyvenimai“, ieškota šių šventųjų gerbimo apraiškų LDK visuomenėje. Antrame poskyryje aptarti LDK naudoti šventųjų „gyvenimų“ rinkiniai, pasižymintys universaliu pobūdžiu (Petro iš Natali *Catalogus sanctorum*, A. Lippomano, L. Surijaus kūriniai ir kt.) arba apsiriboję atskiru regionu (*Vitae sanctorum Poloniae*) ar kitais kriterijais (*Vitae Patrum, Vitae Patrum ordinis Praedicatorum*).

Antrasis skyrius *Sermones de sanctis: hagiografiniai pamokslai* skirtas šiai literatūrai, kuri sudaro beveik du trečdalius viso LDK funkcionavusios hagiografijos repertuaro. Skyriuje aptarti atskiri kūriniai, remiantis šaltinių duomenimis ir proveniencijomis, nustatyti ankstyviausi pamokslų apie šventuosius rinkiniai Lietuvoje, paliudyti nuo XV a. pabaigos (Medininkų kanauninko Motiejaus testamente), XVI a. pradžioje funkcionavo Jono Verdeniečio *Sermones dormi secure de sanctis* bei (numanomai hagiografinio pobūdžio) *Speculum exemplorum*, kitos viduramžių Europoje plačiai paplitusios pamokslų knygos. Remiantis turimais duomenimis buvo išskirti populiariausi kūriniai, kurių yra žinoma po keletą egzempliorių: tai Pelbarto iš Temešvaro *Pomerium Sermonum de Sanctis* (7), Petro iš Paludės *Sermones thesauri novi de sanctis* (4?), Liudviko Granadiečio pamokslai *de sanctis* (4) ir kiti Europoje populiariūs kūriniai. Atskirai aptartos LDK naudotos homilijų ir postilių šventųjų dienoms knygos. Siekiant išskirti LDK naudotų pamokslų rinkinių specifiką, šių pamokslų autoriai buvo suskirstyti pagal jų gyvenamąjį laikmetį, jų priklausymą vienuolijoms (1–2 lentelės).

Trečiasis skyrius „*Aukso legenda*“ – *viduramžių hagiografijos simbolis Lietuvoje* skirtas Jokūbo Voraginiečio šventųjų „gyvenimų“ rinkiniui „Aukso legenda, arba Šventųjų skaitiniai“, pirmajam pasirodžiusiam ir labiausiai išplitusiam iš katalikiškos hagiografijos kūrinių LDK (minima 1398). Skyriuje aptariami atskiri LDK pasklidę rankraštiniai bei pirmieji spausdintiniai egzemplioriai, patikslinami istoriografijoje atsiradę netikslumai.

Ketvirtajame skyriuje *Hagiografijos rinkinys: Vilniaus dominikonų bibliotekos atvejis* analizuojama Vilniaus dominikonų biblioteka ir joje saugota hagiografija. Remiantis XVII a. pradžioje sudarytu katalogu buvo identifikuoti ir rekonstruoti hagiografijai priskirtini kūriniai (4 priedas), kurie sudaro didelę dalį žinomos, LDK funkcionavusios literatūros apie šventuosius. Šiame rinkinyje saugoti šventųjų „gyvenimai“ ir hagiografiniai pamokslai analizuoti pagal sukūrimo laikmetį ir

kūrinių autorius (3–4 lentelės), taip atskleidžiant, kad dominikonai daugiausia naudojami XV–XVI a. sukurtais šventųjų „gyvenimais“ bei XV a. pamokslais šventiesiems, kur greta dominikonų ne mažiau buvo populiarūs pranciškonų autoriai.

Trečioji dalis *Vietinė raštija apie šventuosius* skirta LDK raštijos apie šventuosius pirmiesiems bandymams (5 priedas). Pirmajame skyriuje *Hagiografinė literatūra* aptarta vietinė hagiografinė literatūra: šventųjų „gyvenimai“, poetiniai kūriniai apie šventuosius, hagiografiniai fragmentai ir siužetai kituose kūrinuose. Pradedama nuo hagiografinės literatūros kūrimo užuomazgų XV a. pabaigoje, sietinų su bernardino Melchizedeko veikla bei jo konfratro Stanislovo parengtu šv. Stanislovo „gyvenimu“, taip pat analizuoti Vilniaus kanauninko Grigaliaus Svencickio šv. Kazimiero „gyvenime“ (1604) aprašyti gausūs šventajam priskirti stebuklai, atskleidžiantys gyvą jo kultą. Minėto autoriaus išsakyta mintis apie „naujus ir savus“ šventuosius parodo buvusį troškimą turėti dangiškajame gyvenime artimų globėjų. Šiame skyriuje taip pat aptarti poetiniai kūriniai apie šventuosius Hiaciną, Oną, Sebastijoną, Stanislovą Kostką ir 14 pranciškonų kankinių. Hagiografinio pobūdžio siužetų daugiausia aptikta bernardino Jono iš Komorovo kronikoje, šventųjų gyvenimų žinios atsispindi kituose kūrinuose, išryškėja pamaldumas šventiesiems (L. Bojerio *Karolomachijoje* ir kituose kūrinuose). Antrame skyriuje *Liturginė ir devocinė literatūra* aptartos maldos šventiesiems, kurios buvo įrašytos ar spausdintos maldaknygėse. Trečiasis šios dalies skyrius *Poleminiai-apologetiniai kūriniai* skirtas raštijai, ginančiai šventųjų kultą ir gimusiai Vilniaus jėzuitų akademijos aplinkoje (E. Vegos, A. Jurgevičiaus kūriniai). Skyriuje atkreiptas dėmesys į hagiografinės ir apologetinės literatūros sąsajas ir panašumus: apologetiniai aspektai aptinkami hagiografijoje (P. Skargos „Šventųjų gyvenimai“) bei į apologetinį kūrinį įterpta hagiografija (Edmundo Kampiono knyga su jo kankinystės aprašymu).

Ketvirtoji dalis skirta *Petro Skargos „Šventųjų gyvenimams“*, kuriuos autorius rengė Vilniuje. Pirmame skyriuje (*Struktūra, turinys ir jo kaita*) aptartas kūrinys, atkreiptas dėmesys į jo išskirtinumą. Antrasis skyrius „Šventųjų gyvenimų“ *šaltiniai* skirtas Skargos panaudotų hagiografinių šaltinių klausimui (5 lentelė), kurie autoriui turėjo būti prieinami Vilniuje. Trečiame skyriuje *LDK dvasinio gyvenimo realijų atspindžiai* nagrinėti Skargos kūrinio fragmentai, atskleidžiantys autoriaus užfiksuotus Lietuvos dvasinio gyvenimo niuansus. Peržiūrėjus 1579 ir 1610 m. „Šventųjų gyvenimų“ leidimus (pirmąjį, išleistą Vilniuje, ir paskutinį, kurio leidimu Skarga rūpinosi

gyvendamas Vilniuje), buvo atsekta 10 pasakojimų, susijusių su LDK (6 lentelė). Juos autorius įterpė po atitinkamų šventųjų „gyvenimų“, vadinamose „dvasinio peno“ (*Obrok duchowny*) skiltyse. Šie pasakojimai analizuoti teminiu atžvilgiu, buvo išskirtos pagrindinės P. Skargą dominusios temos, jo pateikti pavyzdžiai, atspindėję kontrreformacijos laikotarpio aktualijas, jėzuitų misijų kryptis. Ketvirtas šios dalies skyrius – *Paplitimas ir populiarumas. Skaitytojai ir marginalijos*, skirtas „Šventųjų gyvenimų“ funkcionavimui LDK. Buvo suregistruoti ir *de visu* peržiūrėti Lietuvos bibliotekose išlikę 6 skirtingų leidimų minėto kūrinio defektuoti egzemplioriai (7 lentelė).

Penktoji darbo dalis *Skaitytojai ir jų interesai* skirta atskleisti LDK funkcionavusios „atvežtinės“ hagiografijos sklaidą: šių kūrinių savininkus-skaitytojus ir šventųjų gyvenimų „žinovus“, o kartu iš dalies spręsti ir šios literatūros skaitymo problemą. Pirmame skyriuje *Kam rūpėjo šventųjų gyvenimai? (Skaitytojų ratas)* tirti žinomi „atvežtinės“ hagiografijos naudotojai, remiantis sukauptais duomenimis (1–2 priedai). Čia atskirai aptarti šventųjų „gyvenimų“ ir hagiografinių pamokslų skaitytojai (iš viso nustatyti 142). Apibendrinus šiuos duomenis išskirtos pagrindinės hagiografijos skaitytojų grupės (1–3 diagramos). Antrajame skyriuje *Hagiografijos sklaida: pamokslavimas* atkreiptas dėmesys į pamokslavimo svarbą skleidžiant žinias apie šventuosius tarp neskaitančios visuomenės dalies. Trečiu skyriumi *Skaitymo problema: marginalijos* siekta atskleisti ne tik hagiografinių knygų savininkus, bet ir šių kūrinių skaitymo, jų suvokimo problemą, buvo pasitelktas iš pirmo žvilgsnio nereikšmingas ir menkai naudojamas šaltinis – marginalijos. Pasirinkus keturias XVI a. LDK funkcionavusias hagiografines knygas – Jokūbo Voraginečio „Aukso legenda“ (1490), Petro iš Natali „Šventųjų katalogas“ (1513), Jono Verdeniečio *Sermones dormi secure de sanctis* (1493) ir *Sermones Pomerii de Sanctis Hyemales et Estivales* (1509) – buvo nagrinėtos ir apibendrintos (8 lentelė) jose paliktos įvairaus tipo marginalijos prie skirtingiems šventiesiems skirtų tekstų.

Šeštoje dalyje *Skaitančios visuomenės pamaldumas šventiesiems* tirti atskiri atvejai, atskleidžiantys hagiografinės literatūros ir šventųjų gerbimo ryšį. Pirmajame skyriuje *Valdovų pamaldumas: kunigaikštienė Ona ir Daratos „gyvenimas“*, remiantis Lietuvos istoriografijoje mažai naudotais šaltiniais, gilinamasi į žinomą faktą apie Onos Vytautienės 1400 m. įgytas knygeles su pal. Daratos iš Montau „gyvenimu“. Darbe

aptariamoms „gyvenimo“ parašymo aplinkybėms, trylikos kanonizacijos bylos liudytojų (9 lentelė) pasakojimai apie Onos piligrimystę į Marienverderį, analizuojamos kunigaikštienės pamaldumo šventiesiems formos.

Antrasis skyrius *Didikų asmeninis pamaldumas: Alberto Goštauto atvejis* skirtas atskleisti šventųjų gerbimo reikšmę LDK didiko Alberto Goštauto gyvenime. Skyriuje analizuotos įvairios šventųjų gerbimo išraiškos, atsispindinčios Goštauto knygų rinkinyje, maldyne (1528), relikvijų rinkinyje, užsakytuose liturginiuose reikmenyse. Apibendrinus įvairių šaltinių duomenis, išskirti šventieji, kuriems Albertas Goštautas reiškė pamaldumą (10 lentelė). Trečiajame skyriuje *Vienuolijų platinti kultai: šventųjų gerbimas Vilniaus bernardinų vienuolyne* analizuojamas Vilniaus bernardinų vienuolyno atvejis. Remiantis išlikusiais, vienuolynui priklausiusiais hagiografiniais kūriniais, liturginėmis knygomis, ikonografinė medžiaga ir liturginių švenčių duomenimis, buvo tirtas bernardinų pamaldumas šventiesiems, kartu atkreiptas dėmesys į bernardinų platintų kultų sklaidą visuomenėje, jų plitimo kelius.

Empiriniai duomenys apie LDK funkcionavusią hagiografiją atsispindi darbo prieduose.

Išvados

1. Kartu su oficialiu Lietuvos krikštu (1387 m.) imtas diegti ir šventųjų gerbimas. Svarbia šventųjų gyvenimo pažinimo, jų kulto sklaidos priemone tapo katalikiška hagiografinė literatūra. Tokios literatūros poreikį ilgai tenkino „atvežtinė“ hagiografija. XIV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje hagiografija LDK perėjo skirtingus etapus: nuo pirmųjų hagiografinių kūrinių (Jokūbo Voraginiečio „Aukso legendos“ ir pal. Daratos iš Montau „gyvenimo“) recepcijos iki originalių šv. Kazimiero „gyvenimų“ sukūrimo.

2. XIV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje LDK funkcionavusią „atvežtinę“ hagiografiją (nustatyta 114 egzempliorių) sudarė atskirų šventųjų „gyvenimai“ (~10%), „gyvenimų“ rinkiniai (27%) ir hagiografinių pamokslų rinkiniai (63%). Šio laikotarpio negausūs atskiri šventųjų „gyvenimai“ (pal. Daratos, šv. Brigitos, šv. Stanislovo ir kiti) pirmiausia laikytini šių šventųjų kulto išraiška. Iki XVI a. pradžios tirtame repertuare dominuoja šventųjų „gyvenimų“ rinkiniai, reprezentuojami „Aukso legendos“. Nuo XV a. pabaigos LDK jau žinomi praktiniam naudojimui patogesni hagiografiniai

pamokslai, kurie, kaip liudija gausus jų kiekis, veikiai tapo pagrindiniu žinių apie šventuosius šaltiniu. Ankstyviausiai (XVI a. pradžioje) žinomi *Speculum exemplorum*, Jono Verdeniečio pamokslai, o labiausiai paplitę Pelbarto iš Temešvaro *Pomerium Sermonum de Sanctis*. Į LDK patekusi literatūra paprastai buvo gerai žinoma Europoje ir atitiko laikmečio dvasią, ką patvirtina ir XVI a. vidurio, ir antrosios pusės garsių hagiografų bei pamokslininkų pavardės tirtame repertuare. Kita vertus, pastebimas tradicinių viduramžių autorių populiarumas potridentiniu laikotarpiu, tai atskleidžia ir XVII a. pradžios Vilniaus dominikonų bibliotekos hagiografijos rinkinys, turėjęs bene visus labiausiai LDK paplitusius kūrinius.

3. Jokūbo Voraginečio „Aukso legenda, arba Šventųjų skaitiniai“ anksčiausiai pateko į LDK, dominavo iki XV a. pabaigos ir tiriamuoju laikotarpiu buvo labiausiai paplitusi (sudaro 12,3% viso repertuaro). Ši populiariausių istorijų apie šventuosius kompiliacija, parašyta paprastu stiliumi, pasižyminti gausiais stebuklų aprašymais ir sužavėjusi Europos viduramžių skaitytojus, rado stiprų atgarsį ir LDK, čia plito rankraščiais ir spaudiniais bei per visą laikotarpį neprarado aktualumo. Tad ją galima laikyti vienu iš svarbiausių žinių apie šventuosius šaltiniu.

4. Įsišaknijus krikščionybei ir įsigalint rašto kultūrai, LDK gimė vietinė literatūra, kurią paveikė vietinių šventųjų (ne)buvimas. Šios raštijos užuomazgos siekia XV a. pabaigą, o XVI a. ji ėmė vystytis sparčiau ir skirtingomis formomis, bet didžiausią impulsą jai suteikė vietinio šventojo (šv. Kazimiero) kultas, paskatinęs originalių „gyvenimų“ sukūrimą. Vietinėje raštijoje dėmesys skirtas „saviems ar/ ir naujiems“ šventumu pagarsėjusiems asmenims, laukiantiems kanonizacijos (šv. Kazimieras, šv. Hiacintas, Keturiolika pranciškonų kankinių), kartu atsiskleidė senųjų vietinių kultų (ypač šv. Stanislovo) įsitvirtinimas, įvairių epochos įvykių ar nelaimių sukeltas kultų populiarumas (šv. Sebastijonas, šv. Brigita), asmeninis (maldaknygių atveju) ar bendruomenės (vienuolijos) pamaldumas. Ši vietinė raštija bei jos siužetai, kuriuos galima vertinti kaip pirmuosius LDK hagiografijos kūrinius, atspindi gyvą šventųjų kultą ir jų spektrą. Tapusi gyva ir sava, šventųjų gerbimo praktika buvo ginama ne tik poleminiuose-apologetiniuose, bet ir hagiografiniuose kūriniuose.

5. Petro Skargos Vilniuje parengtų bei 1579 m. išleistų „Šventųjų gyvenimų“ šaltinių analizė atskleidė, kad tuo metu Vilniuje autoriui buvo prieinama pagrindinė hagiografinė literatūra. Autorius greičiausiai naudojosi Vilniaus jėzuitų

kolegijos biblioteka, tad joje turėjo būti saugomas pakankamai platus, laikmečio reikalavimus atitikęs hagiografinių knygų rinkinys. „Šventųjų gyvenimų“ *Obrok duchowny* skiltyse (remiantis 1579 ir 1610 m. leidimais) rasta 10 pasakojimų, kuriuose atskleistos LDK kontrreformacijos laikotarpio aktualijos bei jėzuitų misijų kryptys, akcentuojant tamsiąją vietinio dvasinio gyvenimo pusę ir išskiriant tik jėzuitų veiklą. Kūrinio populiarumą visuomenėje rodo išlikusių egzempliorių būklė, kurie yra defektuoti, sukompiluoti, atskleidžiantys intensyvų šio kūrinio naudojimą, studijavimą ir jo „suskaitymą“.

6. Sukaupti LDK hagiografijos repertuaro duomenys leido konkrečiau kalbėti apie šios literatūros naudotojus-skaitytojus, kurios didžiausia dalis telkėsi Bažnyčios aplinkoje, ypač vienuolynuose, o pasauliečiams teko labai menka jos dalis. Bažnyčia – pagrindinė šventųjų „gyvenimų“ skaitytoja ir žinovė – šias žinias per pamokslus skleidė platesniuose visuomenės sluoksniuose, taip didindama netiesioginių hagiografijos naudotojų ratą. Atskirose hagiografinėse knygose aptiktos marginalijos liudija teksto skaitymą ir suvokimą, gyvą reagavimą ir polemiką su tekstu (kritinės pastabos, žavėjimasis). Marginalijos leidžia pastebėti skaitytojų domėjimąsi dideliu šventųjų skaičiumi, be to, galima surasti sąsajų tarp įdėmiau skaitytų šventųjų „gyvenimų“ ir privalomų minėti liturginių šventųjų švenčių. Be to, knygose naujai išaiškintos proveniencijos suteikė naujų žinių apie to meto LDK bibliotekas (pavyzdžiui, identifikuotos Vilniaus kanauninkų Alberto Plocharskio, Andriejaus Jurgevičiaus, Virbalio klebono Grigaliaus Vrublevskio, Šiaulių klebono Petro Tarvainio, Joniščio klebono Benedikto Sviechausko ir kitų savininkų knygos, Vilniaus vyskupo sufragano dominikono Kiprijono rinkinys).

7. Skirtingų „skaitančių“ LDK socialinių sluoksnių atstovų pavyzdžiai parodė, kaip hagiografinė literatūra susijo su jų pamaldumu šventiesiems. Pirmuoju LDK vadinamųjų *vita* tipo hagiografiniu kūrinio laikytinas Daratos iš Montau „gyvenimas“, kurį įsigijo Ldk Vytauto žmona Ona. Šios knygelės labiau išryškino kunigaikštienės pamaldumą šventiesiems, jos praktikuotą įvairiomis viduramžiais įprastomis formomis (piligrimystė – malda – įžadas – pagarba relikvijoms) bei parodo domėjimąsi šventųjų gyvenimais. Minėtose Jono iš Marienverderio parengtose knygelėse atsiskleistas naujojo moterų dvasingumo atstovės, viduramžių mistikės Daratos gyvenimas rado atgarsį kunigaikštienės širdyje.

8. LDK kanclerio Alberto Goštauto atvejo tyrimas parodė, kad šis didikas ypač gerbė šventuosius, tikėjo jų užtarimo galia, tai rodo įvairūs šaltiniai (šventųjų „gyvenimai“, asmeninė maldaknygė, relikvijų rinkinys ir kt.). Jis puoselėjo ypatingą pamaldumą savo dangiškajam globėjui – vyskupui šv. Adalbertui (Vaitiekui), kitiems viduramžių šventiesiems (šv. Mikalojui, šv. Barborai, šv. Kotrynai, šv. Margaritai). A. Goštautui buvo svarbūs kolektyviniai kultai, kurių pasirinkimą galima laikyti jo siekiu būti apsuptam kuo gausnio būrio šventųjų, globojančių įvairias gyvenimo sritis.

9. Vilniaus bernardinų išlikusios hagiografinės knygos, giesmynai, ikonografija, minėtos liturginės šventės atskleidė jų pamaldumą šventiesiems ir platintus kultus, kurių pagrindinė kryptis – savo ordino šventųjų kulto sklaida. Šventumu pagarsėję bernardinai (dažnai dar nekanonizuoti) buvo artimiausi ir bernardinų aplinkos tikintiesiems, nuo kurių pasitikėjimo (užtarimo prašymo, votų) taip pat priklausė naujų kultų plitimas. Šioje aplinkoje suvoktą hagiografinės literatūros poreikį ir jos reikšmę rodo Melchizedeko, Stanislovo Magistro, Jono iš Komorovo pavyzdžiai.

10. Katalikiška hagiografija LDK XIV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje buvo neatsiejamas krikščionybės ir šventųjų kulto sklaidos elementas, nulėmęs šio kulto įsitvirtinimą formuojantis visuomenės religinėje praktikoje. Imliai recipeuoti populiarūs europiniai hagiografijos kūriniai ugdė šios literatūros pažinimo lygį bei sudarė sąlygas rasti vietinei raštijai apie šventuosius, kartu parodė augantį hagiografijos poreikį bei visuomenės tikėjimo brandumą.

Publications on the Topic:

Paskelbti straipsniai disertacijos tema:

1. Relikvijos ikitridentinėje Lietuvoje, *Šventųjų relikvijos Lietuvos kultūroje = Relics of the Saints in Lithuanian Culture*, sudarytoja Tojana Račiūnaitė, ser.: Acta Academiae artium Vilnensis. Dailė. 2006, t. 41, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 9–19.
2. Vieno kūrinio istorija: Jokūbo Voraginečio „Aukso legenda“ senojoje Lietuvos kultūroje, *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 34, Vilnius, 2012, p. 15–58.
3. Krikščioniškos savimonės atspindžiai Pirmajame Lietuvos Statute: giesmė „Bogurodzica“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 38, Vilnius, 2014, p. 29–48.

Informacija apie disertacijos autorę

Gita Drungilienė gimė 1975 m. kovo 6 d. Pakruojyje. 1993–1999 m. studijavo Vilniaus universiteto Istorijos fakultete, įgijo istorijos magistro laipsnį. 2004–2015 buvo Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto doktorantė. Nuo 1998 m. dirba Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje; nuo 2001 m. – ten pat Rankraščių skyriuje mokslo darbuotoja. Stažavosi Lenkijos mokslų akademijos archyve (2003 m.)

Moksliniai interesai: šventųjų kultas, hagiografiniai šaltiniai, vienuolynų rankraštinis paveldas.

E. paštas: gita.drungiliene@gmail.com

Author details

Gita Drungilienė was born in the town of Pakruojis on the 6th of March 1975. In 1993–1999 she completed her studies at the Faculty of History, Vilnius University, and was awarded Master's Degree in History. In 2004–2015 she continued with the doctoral studies at the Faculty of History, Vilnius University. Since 1998 she has been employed at the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, and as of 2001 has been working as an academic researcher at the Department of Manuscripts. In 2003 she was granted the opportunity to conduct research in the Archive of the Polish Academy of Sciences.

Scientific interests include cult of the saints, hagiographical sources, and monasteries' documentary heritage.

E-mail: gita.drungiliene@gmail.com